

ELTE Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék
2017/2018 őszi félév

Bevezetés a zsidó vallásba, 1.

Bányai Viktória
Komoróczy Szonja Ráhel

- szept. 12. – zsidó naptár
- szept. 19. – zsinagóga
- szept. 26. – zsinagóga, imák 2.
- okt. 3. – imák-ruhák
- okt. 10. – intézmények
- okt. 17. – Tóra-olvasás
- okt. 24. – életszakaszok 1.
- okt. 31. ŐSZI SZÜNET
- nov. 7. – életszakaszok 2.
- nov. 14. – életszakaszok 3.
- nov. 21. – kóseráj 1.
- nov. 28. – kóseráj 2.
- dec. 5. – KONFERENCIA
- dec. 12. – irányzatok

1

2

1. A zsidó naptár

Naptár (ליוח) – luniszoláris:

- holdhónapok; *molad* (מולד)
- napévek
- „szökőév” – minden 19 évben hét szökőév van: plusz egy hónap (ádár 2) beiktatása (3, 6, 8, 11, 14, 17 és 19. évben)

Hónapok:

niszán, ijjár, sziván, tammuz, áv, elul, tisri, hesván, kiszlív, tévét, sevát, ádár

- *haszer / male* (חסר/מלא): 29 / 30 naposak

Ros hodes

ראש חודש

Num. 10:10

Vígasságotoknak napján és a ti ünnepeitekben és a ti hónapjaitok kezdetén fűjjátok meg a kürtöket, az égőáldozataitok és a hálaáldozatokat felett: és lesznek nektek emlékeztetőül a ti Istenetek előtt. Én vagyok az Örökkévaló, a ti Istenetek.

- muszaf áldozat (Num. 28:11–15)
- eredetileg: tanúvallomás az új holdról
- halakha: munka engedélyezett; tilos böjtölni
- kabbalisták: az újhold előtti nap külön ünnep és böjtnap: *jom kippur katan*

Kiddus levana (קידוש לבנה)

Birkat ha-hama (ברכת החמה)

3

4

Napok, hetek

- naplemente
- sabbat / sábesz / שבת

Tekufa / tekufot (תקופה)

nap állása szerint a négy évszak: *niszán, tammuz, tisri, tévét*

Évek

- i.e. 3760
- kis időszámítás – 1240

Újévek

Misna Ros ha-sana 1:1

„Négy újév van: niszán hónap első napján a királyok és az ünnepek [a három zarándokünnep: peszah, savuot, szukkot] újéve, elul hónap első napján az állatok tizedének újéve – R. Eliezer és R. Simon szerint tisri hónap első napján. Tisri hónap első napja az évek újéve, a szombatévek és a jövől-évek kezdete, a vetés és a termények újéve. Sevat hónap első napja a fák újéve – Shammai iskolája szerint. Hilléli iskolája szerint sevat hónap 15-e [a fák újéve].”

- – niszán 1
- – elul 1
- – tisri 1
- – sevát 15

5

6

Babilóniai Talmud, Ros ha-sana 10b-11a

Rabbi Eliezer azt mondja: A világ *tisri* hónapban teremtett. ... Rabbi Josua azt mondja: A világ *niszán* hónapban teremtett.

Lev. 23:23-25

Azután így beszélt Mózeshez az Örökkévaló: Mondd meg Izrael fiainak: A hetedik hónapban, a hónap elsején pihenőnapotok legyen, szent összegyülekezés emlékeztető kürtöléssel. Ne végezzetek semmilyen foglalkozáshoz tartozó munkát, hanem mutassatok be tűzáldozatot az Örökkévalónak.

Ünnepek

מועד יום טוב \ חג – *hag, jom tov, moed*

Tórai ünnepek:

- szombat és újhold
- félelmetes napok / *jamim noraim* (ימים נוראים)
- három zárándokünnep

Deut. 16:16-17

Háromszor az évben jelenjék meg minden férfi közül az Örökkévaló, a te Istened színe előtt azon a helyen, amelyet kiválaszt: a kovásztalan kenyér ünnepén, a hetek ünnepén és a sátrak ünnepén. És ne jelenjék meg az Örökkévaló színe előtt üresen: ki-ki keze ajándéka szerint, az Örökkévaló a te Istened áldása szerint, amelyet adott neked.

- *peszah, savuot, szukkot* (+ *smini aceret*)
- köztes napok (חול המועד).

7

8

2. Zsinagógák**Tóra utáni bibliai ünnepek / emléknepok**

- purim – Eszter könyve

Poszt-biblikus ünnepek / emléknepok

- hanuka

Fő bñjtnepok**Modern (izraeli) ünnepek**

- jom ha-soa
- jom ha-zikaron
- jom acmaut
- jom Jerusalajim

Az első / salamoni templomtól a zsinagógáig

- Salamoni templom leírása: I. Kir 6-8, II. Krón 2-4
- A jeruzsálemi templom és egy újkori zsinagóga tagolása
- zsinagóga / sul / stibl / templom
- synagoge / bet-kneszet / bet tefila / bet-midrás
- Kohen, Levi, Jisrael
- dúchenolás

9

10

A zsinagóga belső tere

ablak

aron *ha-kodesh* (Tóraszekrény) (ארון הקודש)*dukhan* (דוכן)*mizrah* (keleti fal) (מזרח)*szefer Tora* (Tóratekeres) (ספר תורה)*parokhet* (függöny) / *kaporet* (drapéria) (פרוכת, כפורת)*ner tamid* (örökmécses) (נר תמיד)*amud* (עמוד)*sivviti-tábla* (שוויתי)

üőhelyek

bima (dobogó) (בימה)*ezrat nasim* (női részleg) (עדרת נשים)*mehica* (מחיצה)*menóra* (מנורה)*kijor* (kézműs) (כיור)*kuppa* (persely) (קופה)*húpe* (*huppa* / esküvői baldachin) – *udvaron* (חופה)

11

3. Ima

„Dániel pedig, amint megtudta, hogy alá lett írva az írás, bement a házába, és az ő felső termének ablakai Jeruzsálem felé nyíltak; és háromszor napjában térdre borult, imádkozott, és dicsérte az ő Istenét, amiként azelőtt cselekedett.” (Dan. 6:10)

Az ima helye, ideje

- Naponta háromszor (természet / ősapák / áldozatok): *saharit* (שחרית), *minha* (מנחה), *maariv* (מעריב)
- helyszín
- irány
- *minjen* / *minjan* (מנין)
- férfiak
- nők

12

Napi háromszori ima

- *saharit* (שחרית):
„És fölkelte Ábrahám kora reggel, és elindult azon hely felé, ahol állt egykor az Örökkévaló színe előtt.” (Gen. 19:27)
- *minha* (מנחה)
„És kiment Izsák beszélgetni a mezőre estefelé” (Gen. 24:63)
- *maariv* (מעריב)
„Elérkezett (Jákob) egy helyre, és meghált ott, mert lement a nap” (Gen. 28:11)

13

Ima jellege

- Hanna imája (I Sámuel 1)
- *avoda se-ba-lev* (עבודה שבליב), szívbeli szolgálat)
- *kavana* (כוונה)

Misna Berakhot 4,4

Aki megszokásból imádkozik, annak imája nem ima.

Talmud Berakhot 26b

Az imák az áldozatok helyett vannak.

Rambam, Misne Tora, „Hilkhot tfila” 1,4

Az egyszerű ember nem tudta megparancsolni nyelvének, hogy helyénvaló szavakat találjon kívánságai kifejezésére és az Örökkévaló dicsőítésére. Ezért Ezra és a Nagy Gyülekezet férfiai a maguk idejében bevezették a tizennyolc áldást (*smone eszre*). Az áldások közül az első három Istent dicsőíti, az utolsó három hálát ad az Örökkévalónak, míg a többi kérés az egyén és a közösség legfontosabb szükségleteinek kielégítéséért hangzik el. Ezeket mindenki megtanulta, így az egyszerű emberek is ugyanolyan érthetően tudtak imádkozni, mint a műveltebbek.

14

Imák gyűjteménye, hagyomány

- *nuszah* (נוסח, imamód)
- *minhag*: askenázi / szefárd / haszid / mizrahi / jemeni
- *sziddur* (סידור, hétköznapi imakönyv)
- *mahzor* (מחזור, ünnepi imakönyv)

Legfontosabb imák

- *Áldások*
- *Smone eszre / Amida / főima* (שמונה עשרה)
- *Kaddis* (קדיש)
- *Sma Jisrael* (שמע ישראל)

15

Áldások

berakha / brokhe (ברכה)Talmud Berakhot 35b

Aki áldás nélkül élvezi a világ áldásait, az olyan, mintha meglopná az Örökkévalót és Izrael közösségét, ahogy az írva van: „Aki megrabolja atyját és anyját, és azt mondja: nincs bűn, társa ő a rontó embernek (Misle 28, 24).”

- élvezeti áldások
- parancsolatok teljesítésekor mondott áldások
- hálaadó áldások
- *bencsolás*
- *kiddus*

16

Kaddis

Dicsérjük és magasztaljuk az Ő nagy nevét, ámen, az Általa teremtett világban, s teljesedjék be uralma a mi életünkben és napjainkban, s Izrael egész háza életében, mielőbb, s mondjátok együtt: úgy legyen.

Legyen az Ő neve áldott mindörökké.

Legyen áldott, tiszteletteljes, fenséges, dicsőséges és magasztos az Ő szent neve, aki áldásra méltó.

Áldott Ő!

Minden valaha elmondott áldásmondásnál, ódánál, himnusznál és

vigasztaló éneknel emelkedettebben mondjátok együtt: úgy legyen.

Legyen nagy békeség és élet számunkra és egész Izrael számára, s

mondjátok együtt: úgy legyen.

Aki békét szerez a magasságban, Ő teremtsen békét számunkra és egész

Izrael számára, s mondjátok együtt: úgy legyen.

17

Halljad Izrael / Sma Jisrael
(Deut. 6,4-9)

שמע, ישראל: יהוה אלהינו, יהוה אחד.

Sma Jisrael Adonaj Elohenu, Adonaj ehad.

Halld Izrael: az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyedül.

És szeresd az Örökkévalót, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből. És legyenek ezek a szavak, melyeket én parancsolok neked ma, szíveden; és védj be azokat fiad elméjébe, és beszéljess rólok: otthon ültödben és az úton jártodban, lefektedben és felkeltedben. És kösd azokat jelül a kezedre; legyenek homlokkötőkül szemeid között; és írd fel azokat házad ajtófélfáira és kapujára.

18

4. Talesz, tfilin, öltözködés

„Akinék *tfilin* van a fején és a kezén, *cicesz* a ruháján és *mezüze* az ajtófélfáján, az nem egykönnyen vétkezik.”

bt Menahot 43b

Tfilin (ímaszj) (תפילין)

Ex. 13:1-10, Ex. 13:11-16, Deut. 6:4-9, Deut. 11:13-21.

- *Sel jad* (kézre (יד של))
- *Sel ros* (fejre (ראש של))

Cicesz (szemléelőrojt (ציצית))

- rojtok
- *cicesz (cidákli / arbe kanfesz / cicit / talit katan)*
- *talesz (/ talit (טלית))*
- *atara / atore (עטרה)*

19

Kinézet, öltözködés

Szakáll, pajesz (פאות)

„Ne vágjátok le kerekre hajatok szélét, és ne rontsd el szakállad szélét.” (Lev. 19:27)

Fejfedés férfiaknak

- *jarmülke*
- *kipa / kapedli / kapele*
- *sábész-dekli*
- *kipa szruga*
- *strájmli*
- *biber-kalap*
- *hajbli*

21

Mezüze (מזוזה)

Deut. 6:4-9, 11:13-21

- *szofer sztam (SZefer, Tfilin, Mezüze) (סופר סת"ם)*

Talit (talesz)

Cicit (cicesz)

20

Fejfedél nőknek

- *sájtli*
- *tikhli*
- *spicli*
- *sterntukh*

Cniesz (צניעות) nőknek / férfiaknak

- kaftán

Satnez (סטנז)

„Ne öltözzél vegyes szövésű, azaz gyapjúból és lenből szőtt ruhába.” (Deut. 22:11)

22

5. Zsidó község, hitközség

kehilla / kahal

K''K= kehilla kedosa

קהילה / קהל

קהילה קדושה = ק"ק

Takanot = szabályzat

Nagykanizsa

23

(Hit)községi funkciók

Választott vezetők:
raskol (ראש הקהל)
 előljárók
gabbaj (גבאי)

Alkalmazottak:
sakter (שוטט)
melamed (מלמד)
samesz / sammas (שמש)
mohel (מוהל)
rabbi (רבי)
 dajjan

25

**Samesz
 kopogatóval
 (Schulklopper)**

1808

26

Zsinagógai funkciók

saliah cibbur (שליח ציבור, ש"ץ)
hazzan (חזן)
forzogerin (פארזאגערין)
batlen (בטלן)

Kohen – Levi – Jisrael
kohen, levi (כהן, לוי)

derasa / dróse (דרשה)
 hitszónok

27

Kohén és lévi sírszimbólum

28

A zsidónegyed

- Zsidó utca / Zsidó negyed / Judenhof
- Intézmények:
  - *mikve*
  - Iskola, talmud-tóra
  - téli imahely
  - rabbi-lakás
  - vágóhíd – mészárszék
  - sütőde
  - kórház
  - községháza
  - bérlakások

29

A zsinagóga környezete

- Kecskemét:
- 1817: zsidó udvar
  - 1864-71: főtér

30

Jótékonyág, egyletek

Cedaka (צדקה)
 Hevra Kadisa (חברא קדישא)
 Talmud-tóra Egylet
 Betegápoló Egylet / Bikkur holim
 Szegény lányok kiházásító egylete
 Sasz Hevra (ש"ס חברא)
 Nőegylet
 Nér tamid Egylet

31

Adománygyűjtő persely / kupa

Kazinczy

32

6. Tóra, tóraolvasás

Misna Avot 1:2

Simon ha-Cadik (...) azt mondta: három doignon áll a világ, és ezek azok: a Tóra, a(z Isten-)szolgálat és a jócselekedetek.

Terminológia

- Tóra: תורה
- Szeptuaginta: σομωδ, Vulgáta: lex

Bibliában:

- specifikus törvény
- Mózes öt könyve
- Mózes törája

Biblia után:

- teljes Biblia
- Mózes öt könyve: Tóra vs. *Tanakh*
- *Torot* (תורות) (תורת) Gen. 26:5) – írásbeli tan vs. szóbeli tan
- teljes zsidó hagyomány, *halakha*

33

Tóratekercs

- *szofer*
- *kóser / paszul*
- *jad*
- *ec hajjim*
- *tóráköpeny*
- *tóravért*
- *riman*

34

Tóraolvasás (?) a Tórában

Deut. 31:10-13

Megparancsolta nekik Mózes, mondván: A hetedik esztendő végén, az elengedés esztendőjének idejében, a sátorok ünnepén, mikor eljön egész Izrael, hogy megjelenjék az Örökkévaló, a te Istened előtt azon a helyen, amelyet kiválaszt, **olvasd fel e törvényt egész Izrael előtt**, fülük hallatára. Gyűjtsd egybe a népet, a férfiakat, az asszonyokat, a kicsinyeket és a jövevényt, aki a te kapuidon belül van, hogy hallják és tanuljanak, és féljék az Örökkévalót, a ti Isteneteket, és tartsák meg és teljesítsék e törvénynek minden szavát. És az ő fiaik is, akik nem tudják, hallják és tanulják meg, hogy az Örökkévalót, a ti Isteneteket kell félni mindaddig, a míg éltek azon a földön, amelyre átaltelek a Jordánon, és megkaptatok.

35

Tóraolvasás a héber bibliában

Neh. 8:1-8

Mikor pedig eljött a hetedik hónap, és Izrael fiai az ő városaikban laktak, összegyűlt a nép a piacra, mely a Vizek kapuja előtt volt, és mondák az írástudó Ezrának, hogy hozza elő **Mózes törvényének könyvét**, melyet parancsolt az Örökkévaló Izraelnek. Előhozta hát Ezra ha-kohen a törvényt a gyülekezet elé, férfiak és nők, és mindenki elé, aki azt érthette, a hetedik hónap első napján. És olvasott abból a piacon, mely a Vizek kapuja előtt volt, kora reggeltől délig, a férfiak és a nők előtt, és mindenki előtt, aki azt érthette. mivel az egész nép nagy figyelemmel hallgatta a törvényt. Ezra, a *szofer* állt egy erre a célra csinált faemelvénnyel, mellette állt jobb keze felől Matitja, Sema Anaja, Urija, Hilkija, Maaszseja, bal keze felől pedig Pedaja, Misael, Malkija, Hasum, Hasbadana, Zakaria, Mesulam. És kinyitotta Ezra a könyvet az egész nép szeme előtt, mert fölülte volt az egész népek. És amikor kinyitotta, felállt az egész nép. És megáldotta Ezra az Örökkévalót, a nagy Istent, és az egész nép felemelt kézzel felelt rá: Ámen! Ámen! És meghajtván magukat, leborultak az Örökkévaló előtt arccal a földre. Jesua, Bani, Serebija, Jamiin, Akub, Sabetaj, Hodija, Maaszseja, Kelita, Azarja, Jozabad, Hanan, Pelaja leviták pedig magyarázták a népek a törvényt, és a nép a helyén állt. A könyvből, Isten törvényéből világosan olvastak, utána magyaráztak, és a nép megértette az olvasottakat.

36

A Tóra szerkezete

- *Beresit* / Genesis
- *Semot* / Exodus
- *Va-jikra* / Leviticus
- *Ba-midbar* / Numeri
- *Devarim* / Deuteronomium

Ciklusok

- Palesztinai ciklus: három év alatt, 153 / 155 / 167 *szedarim*
- Babylóniai ciklus: egy év alatt, 54 *szedarim* / *parasa*

A tóraolvasás

- hetiszakaszok
- szimhat tora
- ünnepi olvasások: „tematikus” szakaszok, plusz áldozati rend (Num. 28:16-29-39)
- *arba parasot* – négy különleges szombat télen

37

Tóraolvasás ideje

- szombat délután
- hétfő reggel
- csütörtök reggel
- **szombat reggel**

Misna Mav. 4:1-2

Hétfőn, csütörtökön és szombat délután hármán olvasnak, se kevesebbe, se többen, és nincs haftara. Aki kezdi és aki befejezi, áldást mond előtte és utána. Újholdkor, *hol ha-moed*-kor négyen olvasnak, se többen, se kevesebben, és nincs haftara. Aki kezdi és aki befejezi, áldást mond előtte és utána. Ez a szabály: mindig, ha van muszaf, de nem *jom tov*, akkor négyen olvasnak. *Jom tov*-kor öten. Jom kipurkor hatan. Szombaton heten. Ennél nem lehet kevesebben, de többen lehet, és van utána haftara. Aki kezdi, és aki befejezi, áldást mond előtte és utána.

- ünnepek
- félünnepek
- újhold

38

A tóraolvasás szabályai, szokásai

- *minjen*
- időpont, felhívott emberek száma: 3 / 4 / 5 / 6 / 7 (l. misnai idézet)
- héber név
- áldás előtte-utána
- lejnlás
- *teamim*
- *baal kore* / *baal kerija*
- *gabbaj*
- *snóder*
- *kohen, levi, jisrael* (Git. 5:8), ..., *maftir*
- *hagbaha, gellila*
- *haftara*
- *targum*; dróse

39

7. Életút

בן חמש שנים למקרא. בן עשר למשנה. בן שלש עשרה למצות. בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה להפה. בו עשרים לרדוף. בן שלשים לפס. בן ארבעים לבניה. בן חמשים לעצה. בן ששים לוקנה. בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה. בן תשעים לשיח. בן מאה קאלו מת וְעבר וּבטל מן העולם :

„Öt évesen a Tórához, tíz évesen a misnához, tizenhárom évesen a parancsolatokhoz, tizenöt évesen a Talmudhoz, tizennyolc évesen a hüpe alá áll. Húszévesen felnőtt ember. Harmencévesen ereje teljében van. Negyvenévesen az értelem embere. Ötvenéves korában képes bölcs tanácsot adni. Hatvan az öregedés kora. Hetven az ősz hajé. Nyolcvan az aggkoré. Kilencven évesen görnyedten jár. A százéves mintha már nem is élne.”

Misna, *Pirke avot* 5:21

40

בא / מצוות האב / אבap kötelességei

„Az apa köteles végrehajtani a fián a következő micvákat:
 körülmetélés, kiváltás,
 Tórára-tanítás,
 kiházasítás, mesterségre taníttatás.
 Van, aki szerint úszni is meg kell taníttania.”
 (bKidusin 29a)

41

Újszülött

- *Salom zakhar* (שלום זכר)
- Névadás
- *Brisz* (/ *Brit mila*, (ברית מילה),
mohel, kvater, szandek, Elijahu széke
- Elsőszülött kiváltása (*bekhor*, בכור) *pidjon ha-ben* (פדיון הבן)

42

Brisz / Brit mila, ברית מילה

Gen. 17:9-14

ויאמר אליהם אל אברהם ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריך לדורותם: זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר. ונמלאתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם: ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם: יליד בית ומקנת כסף מכל בן נגר אשר לא מזרעך הוא: המול ימול יליד ביתך ומקנת כסףך וניתנה בריתי בבשרכם לברית עולם: ועל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונקרתה הנפש ההוא מעמיה את בריתי הפר:

Majd ezt mondta Isten Ábrahámnak: Te pedig tartsd meg szövetségemet, meg utódaid is nemzedékről nemzedékre! Így tartásotok meg szövetségemet, amelyet veletek és utódaikkal kötök: metéljenek körül nálatok minden férfit! Metéljétek körül szeméremtestetek bőrét, ez lesz a veletek kötött szövetségem jele. Nyolcnapos korában körül kell metélni nálatok minden fiúgyermeket nemzedékről nemzedékre, akár a házban született, akár pénzen vásárolták valami idegentől, aki nem a te utódaid közül való. Körül kell metélni azt is, aki a házban született, azt is, akit pénzen vásároltak. Ott lesz az én szövetségem a testeteken örök szövetségként. A körülméletlen férfi, akinek nem metélték körül szeméremteste bőrét, az irtassék ki népe közül, mert elutasította szövetségemet.

43

mohel, kvater, szandek, Elijahu széke

44

Elsőszülött kiváltása

- *bekhor* / בכור (Ex 13:1-2, 13)
- *pidjon ha-ben* / פדיון הבן
- 30 napos
- „5 ezüst sékel”

45

Első évek

- Első hajvágás: *halaka* (חלקה) / *opserenis* (אפשערעניש)
- Tanulás kezdete

46

Misna Pea 1:1

Ezeknek a dolgoknak nincs meghatározott minimális mértéke (*siur*): a mezők széle (*pea*), az első gyümölcsök, a megjelenés [Jeruzsálemben zarándokünnepen], a jócselekedet és a Tóra-tanulás. És ezek azok, amelyeknek a gyümölcsét az ember ebben a világban élvezheti, de a sugara megmarad az eljövendő világban is: az apa és anyja tisztelete, a jócselekedet, békéltetés ember és társai között. A Tóra-tanulás azonban annyit ér, mint mindez együtt.

47

Nevelés, tanulás

„A tanház (bét ha-midrás) szentsége szigorúbb, mint a zsinagógáé (bét ha-kneszet).”
(Suhan Arukh, Hilkhot Talmud Tora, 246,17)

- héder חדר – melamed
- Talmud tóra תלמוד תורה
- jesiva ישיבה - jesiva bóher
- Felnőtt tanuló körök

48

„Aki a lányát Tórára tanítja, az *tiflut*-ot (illetlenséget, léhaságot) tanít neki” (mSzóta 3,4)

49

Betésés / giur

- Prozelita, צדק גר
- Rut 1,16-17
- Fázisok:
  - lebeszélés
  - tanulás
  - vizsga (bet din előtt)
  - brisz +/- mikve
  - befogadás

51

Esküvő

A szertartás kellékei:

- *hupa* / *húpe*
- *ketuba*
- *gyűrű*

A szertartás kötelező részei:

- *eruszin*, ארוסין
- *kidusin*, קידושין
- *nissuin* (נישואין)

A szertartás elemei:

- *badekn*
- *jihud*
- *micvetanc*
- *seva berakhot* (שבע ברכות)

53

Bar / bat micva (= parancsolat fia / lánya)

- מצוות 613 = 365 + 248
- Fiú: 13 éves, Tórához felhívás, haftara
- Lány: 12 éves, változó szokások: savuotkor csoportos, egyéni

50

Párválasztás

- párválasztás – *siddukh*, sadkhen (matchmaker)
- házassági tilalmak (Lev. 18)
- monogámia – Rabbénu Gersom
- Vegyes házasság

„Eljegyzés”

- *nedanja* / *nadn* (נדניא, נדן), *vort* (וואָרט), *tnajim* (תנאים)
- tányértörés
- *aufruf* (אויפֿרוף)
- *mikve*

52

A hét ... napján, ... [szid] hónap ... napján, a világ teremtésének ... esztendőjében, aszerint, ahogyan a napokat itt, a ... [ ] közösségben számítjuk, ... [név] völegény, aki ... [név] fia, ezt mondotta ... [név] hajadonnak, aki ... [név] leánya: "Légy a feleségem Mózes és Izrael törvénye szerint! Eltartalak a zsidó férfiak szokásához híven, akik dolgoznak hitvesükért, megbecsülik, élelemmel és minden mással ellátják őket becsületesen. Megadom a neked járó ... ezüst zut, ami törvény szerint megillet, és az általános szokások szerint gondoskodom élelmedről, szükségleteidről és a házasetbeli kötelezettségeim teljesítéséről is."

A jelen lévő ... [név] hajadon beleegyezett, hogy ... [név] felesége legyen. A hozományt, amelyet apja házából magával hoz, legyen az ezüst, arany, ékszer, ruhanemű vagy bútor, ... [név] völegény ... tiszta ezüst [zerkaj] értékben elfogadja, és saját elhatározásából hozzátesz a fentiekhez még ... tiszta ezüstnyi értéket. Az egész összeg így ... ezüstöt tesz ki.

... [név] úr, a völegény, az alábbi nyilatkozatot teszi:

"Elismerem magamra és örökseimre nézve a jelen házassági szerződés teljesítésére, a hozományra és az azt kiegészítő értékre vonatkozó jótállási kötelezettségeket. Ez kifizethető bármely, az ég alatt birtokomban lévő vagyon legértékesebb részéből, akár a tulajdonomban van már, akár csak vírományosa vagyok [ebbe beleértendő] a jelszóval terhelhető és nem terhelhető, ingatlan- és ingó vagyon egyaránt. Mindez biztosítékul szolgál a jelen házassági szerződéshez, a hozományhoz és az azt kiegészítő értékhez], és el lehet venni] tőlem, még a rajtam lévő ingó is, életem végéig és azután is, a mai naptól kezdve bármikor."

... [név] völegény vállalja a jelen házassági szerződés teljesítésével, a hozománnyal és az azt kiegészítő értékkel kapcsolatban rá háruló jótállási kötelezettségeket, nem látszaból, és nem szerződéstervezetként, hanem az Izrael leányainak járó házassági kötelezettségeire és a kiegészítő értékre vonatkozó szokások alapján, aidot emlékü bőlcséink előírásai szerint.

Szemteshetjük a kötelezettséget, amelyet ... [név] úr, aki ... [név] fia, a völegény vállalt ... [név] hajadon, aki ... [név] leányával szemben, a fentiekben írásba foglaltak figyelembevételével, a birtokbavételre vonatkozó szabály szerint.

Így minden teljesen érvényes és szabályos.

... [név], aki ... [név] fia tanú

... [név], aki ... [név] fia tanú

54

Családi tisztaság, családtervezés

- *tohorat mispaha* (טהרת משפחה)
- *nidda* (נידה)
- *mikve* (מקוה)

55

Válás

„Kétféle módon kapja vissza a nő az önállóságát: ha a férje válólevelet ad vagy ha meghal.” (bKiddusin 2a)

- *gerusin* (גרשין)
- *get* (גט)
- *aguna* (עגונה)

56

Özvegység

jibbum, halica (חליצה, ייבום) – Deut. 25:5-10

57

Beteg, haldokló

- beteglátogatás (*bikkur holim* / ביקור חולים)
- „*Refua slema!*”
- „Négy dolog változtatja meg a végzetet: Jótékonyság, imádkozás, a név megváltoztatása és a tettek megváltoztatása.” (b Ros hasana 16b)
- Végrendelet (rabbik)
- bűnvallás
- „Áldott az igazságos bíró”

58

Halott körüli feladatok

- a halott méltósága (*kevod ha-mét* / כבוד המת)
- őrzés (virrasztás)
- Halottmosdatás, *tohora* (טהרה)
- Kitli, takhrikhim

59

Hevra Kadisa

60

Temetés

keria / קריעה

61

Gyász

- A gyász fokozatai:
  - Temetésig
  - 7 nap (süvét ülni)
  - 30 nap (slosim)
  - 1 év (11 hónap)
- kaddis-mondás
- Jahrzeit / *jordajt*
- *Jizkor*

62

Temetőlátogatás

- kavics
- kézmosás, fűtépés
- Zarándoklat: kvitli, mécses

63

Temető

- bét ha-hajjim (Jes. 26,19)
„élet háza” / בית החיים;
- bét ha-olam
„örökkévalóság háza” /
בית העולם
- szertartási épület / *cidduk ha-din*
- *derekh / ezrat kohanim*
- rabbi-sor, gyereksírok
- *ohel*
- Exhumálás kérdése

64

Sírkő – forma, motívumok

- kohen, lévi,
- Szomorúfűz, korona, összekapaszkodó kezek,
- Oroszlán, szarvas
- Gyertya, virágszál

65

Sírkő - feliratok

Itt van eltemetve /elrejtve:

פ"ב

פה נקבר אפה נטמן

Itt van elrejtve:

פ"ט פה טמן

Emlékezetén legyen áldás:
(Zikhrono livrakha / ZaL)

ז"ל זכרונו לברכה

Béke reá :

ע"ה עליו השלום

Legyen lelke bekötve az élet kötelékébe (I. Sám 25, 29)

תנצבה

תהי נפשו צורה בצרור החיים

66

Zsidó temetők

67

Kóserság – kasrut כשר

Kóser / tréfli

- *hekhser / teudat kasrut* (הכשר, תעודת כשרות)
- *masgiah* (משגיח)
- *bissul nokhri* (בישול נכרי)
- *kaser la-mehadrin* (מהדרין)

68

Gen. 1:29

S mondta Isten: nektek adok minden maghozó füvet az egész föld színén, és minden fát, amelyen maghozó gyümölcs van; az legyen nektek eledelül.

Gen. 9:3

Minden mozgó állat, amely él, legyen nektek eledelül; amint a zöld füvet, nektek adtam mindazokat.

69

Lev. 11

Szólt ismét az Örökkévaló Mózesnek és Áronnak, mondván nekik: Szóljatok Izrael fiainak, mondván: ezek azok az állatok, amelyeket megehetnek minden barmok közül, amelyek vannak e földön: mindazt, aminek hasadt a körme, és egészen kettéhasadt körme van, és kérődző a barmok közt, megehetitek. De a kérődzők és a hasadt körműek közül ne egyétek meg ezeket: A tevét, mert az kérődző ugyan, de nincs hasadt körme; tisztátalan ez nektek. A hörcsögöt, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez nektek. A nyulat, mert kérődző ugyan, de nem hasadt a körme; tisztátalan ez nektek. És a disznót, mert hasadt körmű ugyan és egészen ketté hasadt körme van, de nem kérődzik; tisztátalan ez nektek. Ezeknek húsából ne egyétek, és holttestüket se illessétek; tisztátalanok ezek nektek.

(...)

Minden barom, amelynek hasadt a körme, de nincs egészen ketté hasadva, és nem kérődzik, tisztátalan legyen nektek; aki illeti azt, tisztátalan legyen. Minden állat, amely a négy lábúak között a talpán jár, tisztátalan legyen nektek; mindaz, aki azoknak holttestét illeti, tisztátalan legyen estig.

70

...

Mindazokból, amelyek a vizekben élnek, ezeket ehetitek meg: aminek uszonya és pikkelye van a vizekben, tengerekben és folyóvizekben, azokat mind egyétek meg. Aminek pedig nincsen úszószárnya és pikkelye a tengerekben és folyóvizekben, legyen az akármely vízben nyüzsgő, és akármely vízben élő állat; mind utálatos az nektek. De legyenek is utálatosak nektek; azoknak húsából ne egyétek, és holttestüket is kerüljétek. Aminek nincs úszószárnya és pikkelye a vizekben, mind utálatos az nektek.

...

A szárnyas állatok közül pedig ezeket kerüljétek; meg ne egyétek, utálatosak ezek: a sas, a saskeselyű és a halászsósa. A sólyom és a héja az ő nemével. Minden holló az ő nemével. A strucc, a bagoly, a kakukk és a karvaly az ő nemével. A kuvik, a hattyú és a fülesbagoly. A bölömbika, a pelikán és a gém. Az esztergár és a szarka az ő nemével, a búbosbanka és a denevér.

71

72

Minden szárnyas féreg, amely négy lábon jár, utálatos nektek. Csak azt ehetitek meg a négylábú szárnyas férgek közül, amelynek lábain felül szökőszáral vannak, hogy szökdecselhessen azokkal a földön. Ezeket egyétek meg azok közül: az arbé-sáskát az ő nemével, a szolámsáskát az ő nevével, a khargol-sáskát az ő nemével és a khagab sáskát az ő nemével. Minden egyéb négylábú szárnyas féreg pedig utálatos legyen nektek. És ezekkel tisztátalanokká teszitek magatokat

...

A földön csúszó-mászó állatok között pedig ezek legyenek tisztátalanok: a menyét, az egér és a gyík az ő nemével. A sündisznó, a kaméleon, a tarka gyík, a csiga és a vakondok. Ezek tisztátalanok nektek minden csúszó-mászó között; aki illel ezeket holtuk után, tisztátalan legyen estig.

...

Mindaz is, a mi csúszik-mászik a földön, utálatos legyen, meg ne egyétek. Mindazt, a mi hason csúszik, és mindazt, ami négy, sőt mindazt, a mi több lábon jár, a földön csúszó-mászó bármely állatot, meg ne egyétek ezeket, mert tiszátalosak ezek.

73

Tejes / húsos / páros

Ex. 23:19, 34:26, Deut. 14:21

Ne főzd a gödölyét az ő anyja tejében.

- tejes (*halavi / milkhik*) – חלב, מליכיק
- húsos (*baszari / fleyschik*) – פליישיק, בשרי
- páros (*parev / parve*) – פרוה

- külön edények
- várákozás

- keveredés vagy érintkezés (hő, víz, idő, íz)
- főzés, láng meggyújtása (*bisul*)
- *batel be-sisim* (1/60)

75

Lev. 12.

És minden, amire ezek közül holtuk után esik valamelyik, tisztátalan legyen; akármely faedény, akár ruha, vagy bőr, vagy zsák; akármely eszköz, a mivel dolgozni szoktak, vízbe tétessék, és tisztátalan legyen estig, azután tiszta legyen. Akármely cserépedény pedig, amelybe beleszik valami azokból, mindazzal együtt, ami benne van, tisztátalan legyen, és az edényt törjétek el. Minden megehető eledel, amelyhez az ilyen edényből víz jut, tisztátalan, és minden meginható ital is, minden ilyen edényben tisztátalan legyen. És minden, a mire azoknak holttestéből esik valami, tisztátalan; kemence és tűzhely lerontassák; tisztátalanok azok és tisztátalanok legyenek nektek. (...)

- új edény / kóserozás

77

Élőlények

- *tame* (מטא) / *tahor* (טוהר)
  - négylábúak
  - szárnyasok
  - földön kúszó-mászók
  - rovarok
  - vízben élők

- *nevela* (נבילה), *tereifa* (טרפה)

Rituális vágás

- *sohet* (שוחש / sakter), *halef*
- tiltott részek: vér (Lev. 19:26, stb.), csipőin (*gid na-nase*), faggyú (*helev*)
- *glatt kóser*

Kóserolás

- áztatás, sózás, öblítés
- sózás, kisütés

74

Egyéb termékek

- sajt, olaj, kenyér
- bor: *jajin mevusal*, *jajin kaser*, *sztam jejnem*, *jajin neszekh*
- egyéb alkoholos italok

Izraeli növények

- tized
- *orla* (első 3 év tilalma)
- *smिताh* (minden 7. év), *shviit*

76

bT Baba Mecia 59b

Máshol azt tanultuk, hogy ha több elemre darabolja, és homokot tesz közéjük, akkor R. Eliezer szerint tiszta, a bölcsek szerint tisztátalan – ilyen volt Aknaj kemencéje. (...) Azt tanuljuk: Akkor R. Eliezer megtette minden ellenvetését: ám a rabbi nem fogadták el őket. Erre azt mondta Eliezer: „Ha a *halakha* [a szabály] olyan, mint én [vagyis: a *halakha* szerint nekem van igazam], akkor bizonyítsa ezt az a szentjánoskenyérfa.” S ekkor a szentjánoskenyérfa száz öllel odébb ment. Mások azt mondták: 400 öllel! Erre azt válaszolták: „Nem szokás a szentjánoskenyérfa-tól bizonyítékot hozni.” Mire válaszolt Eliezer: „Ha a *halakha* olyan, mint én, bizonyítsa ezt az a vízér!” Ekkor a vízér elapadt. Erre azt válaszolták: „Nem szokás víztől bizonyítékot hozni.” Mire válaszolt Eliezer: „Ha a *halakha* olyan, mint én, bizonyítsák be a tanház falai.” Ekkor megdőlték a ház falai és már-már beomlottak. Jósua rabbi ekkor rájuk kiáltott: „Mi közötök ahhoz, ha az írástudók vitáznak egymással a *halakha* kérdésében?” A falak erre nem omlottak le, Jósua rabbi dicsőségére, de nem is egyenesedtek fel Eliezer rabbi dicsőségére: még ma is ferdén állnak. Mondta erre Eliezer: „ha a *halakha* olyan, mint én, akkor jöjjön rá bizonyíték az égből!” Ekkor felcsendült egy hang az égből, és így szólt: „Mi kifogásotok Eliezer rabbi ellen? A *halakha* mindig olyan, mint ő!” Ekkor felállt rabbi Jósua, és így szólt: „Nem az égben van” (5Mózes 30. 12.). Mit jelent az, hogy a *halakha* nem az égben van? Jirmijahu rabbi válasza: „A Tórát már a Szináj hegyen átadták [tehát nincs az égben]. Nem hallgatunk semmilyen égi hangra, hiszen már a Szináj hegyen beírtad a Tórada: »a többség szerint kell dönteni« (2Mózes 23. 2). R. Nathan találkozott Elijával, és megkérdezte: „Mit csinált a Szent, áldott legyen, abban az órában?” „Nevetett, felelte, »mondván: A fiam legyőztek, a fiam legyőztek!«

78

Földrajzi különbségek

(*minhag ha-makom* – a hely szokása)

- askenázi
- szefárd
- jemeni, perzsa, iraki, indiai, stb.

79

A zsidóság perifériáin

- szamaritánusok
- karaiták
- sabbataianusok (*dönme* Törökországban; Sabbatai Cvi, 1666)
- szombatosok / sabbatarius
- marranók / *anuszim*
- fallassák / *Beta Jisrael*
- "Messiás-hívő zsidók" (Jews for Jesus)

80

19. századi ideológiai szakadások

- *haszid vs. mitnaged*
- a modernitásra adott válasz: reform vs. orthodoxia
- cionizmushoz / területi autonómiához való viszony
  - *mizrahi*
  - *Agguda*
  - autonomizmus
  - territorializmus
  - *Bund*
  - stb.

81

Haszidizmus

- Bal Sem Tov (R. Jisrael ben Eliezer, kb. 1700-1760)
- népi vallásosság
- "csodarabbik", legendák
- népszerű Kabbala (miszticizmus)
- *rebe / caddik*
- pszeudo-földrajzi "mozgalmak": X város rebbéje
  - Szatmár
  - Lubavics (Chabad)
  - Gur
  - Belz

82

Haszkala / Felvilágosodás

- Berlin, Moses Mendelssohn (1729-1786)
- emancipáció, asszimiláció, integráció
- kulturális elemek átvétele
- liturgia, zsinagóga-építészlet, orgona
- *Wissenschaft des Judentums*

83

A németországi reform

- 19. sz. eleje (1810. Seesen, 1818. Hamburg, stb.)
- a környezethez való radikális hasonulás: a sabbat áthelyezése vasárnapra, a Cionba való visszatérés és az áldozatokra való utalások eltörlése az imákból, stb.
- prédikációk és imák a helyi nyelven (Hochdeutsch)

Tora im derek erec

- Samson Raphael Hirsch (1808–1888), Frankfurt am Main
- neo-orthodoxia, Németország, Habsburg Monarchia
- hagyomány és modernitás ötvözése, szekuláris oktatás elfogadása

84

Mitnaged / Litvis

- Elija mi-Vilna (GRA, a Vilna Gaon: 1720-1797)
- haszidizmus ellen
- szellemi elit – jesiva mozgalom
- etikai irodalom: *muszar*-mozgalom

Ultra-orthodoxia

- Hatam Szofer (Moses Schreiber, 1762-1839), Pozsony
- „*kol hadas aszur min ha-tora*”: a Tóra tilt minden újítást és reformot

85

Mai zsidó irányzatok, mozgalmak

- **haredi / ultra-orthodox**
  - haszid mozgalmak
  - litvis irányzatok
  - Agudá (ultra-orthodox politikai mozgalom Izraelben)
  - vallásos anti-cionizmus: Szatmár, Neture Charta
- **modern orthodox**
  - Amerikában: Yeshiva University
  - Izraelben: *mizrahi* (vallásos cionizmus), Rav Kook
  - Open Orthodox
- **Reform**
  - Hebrew Union College
  - Leo Baeck Institute
- **Conservative / *maszorti***
  - 1885 Pithburgh: teljes szakadás a Reform-tól
  - Jewish Theological Seminary of America
  - Salomon Schechter (1847–1915)
- **Reconstructionist**
  - Mordecai Menahem Kaplan (1881–1983)
- **Post-Denominational**

Vizválasztó kérdések:

kiválasztott nép / Tóra eredete és státusza / nők helyzete

86

Magyarország

1868/69 kongresszus

- orthodoxia
- neológia
- status quo ante

Ma:

- MAZSIHISZ (neológia)
- MAOIH (orthodoxia)
- EMIH (Chabad-Lubavics haszidizmus)
- reform (Szim Salom, Bet Orim)
- konzervatív/maszorti (Dor Hadas)

87